

Werk aan de schuilplaats!

Evaluatie van **Schuilplaats in de wildernis?** (*nota over kerkelijk beleid rond seksueel misbruik, januari 1999*)
en aanbevelingen voor toekomstig beleid

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1 Wat voorafging	5
1.1. Rond de triosynode van 1999	5
1.2. 20 jaar kerkelijk beleid in praktijk	6
1.3. De Generale Synode, april 2019	9
Hoofdstuk 2 Principe	10
2.1. De gezamenlijke synode van 1999 spreekt uit	10
2.2. Theologische en ecclesiologische notities	10
Hoofdstuk 3 Preventie	13
3.1. Een oude wijsheid	13
3.2. Onderdeel van het beleidsplan van gemeenten	13
3.3. Een vertrouwenspersoon voor alle gemeenteleden	13
3.4. Selectie van vrijwilligers en de gedragscode	14
3.5. Verklaring omtrent gedrag	14
Hoofdstuk 4 Protocol	16
4.1. Protocollen ten dienste van gemeenten	16
4.2. Protocollen rond daderbeleid	16
4.3. De classispredikant	17
Hoofdstuk 5 Procedure	19
5.1. Klacht en verklaring ter zitting	19
5.2. Ervaringen	19
5.3. Een tuchtmaatregel - en dan?	20
Hoofdstuk 6 Perspectief	22
6.1. Veilige Ruimte	22
6.2. Een cultuur om trots op te zijn	24
Aanbevelingen	25
Nawoord	26
Bijlagen	27
Lijst van van afkortingen en begrippen	27
Lijst van geraadpleegde personen	27
Literatuurlijst	28

Inleiding

‘Organiseer met relevante betrokkenen een beknopte evaluatie van het rapport *Schuilplaats in de wildernis?* (hierna *Schuilplaats?*)¹. En formuleer aanbevelingen voor het handelen van de kerk als geheel en voor het handelen van plaatselijke gemeenten in deze thematiek in de hedendaagse context.’

Met deze opdracht vanuit de dienstenorganisatie is half november 2018 een projectgroep van start gegaan. Eind april 2019 heeft de Generale Synode (GS) een oriënterende en meningsvormende bespreking gehouden aan de hand van een verkennende notitie van de projectgroep, bij wijze van tussenrapportage².

De evaluatie die nu voorligt, is het eindresultaat van de in november 2018 verstrekte opdracht. Met medewerking van deskundigen binnen en buiten de dienstenorganisatie is veel informatie verzameld. Ook is literatuuronderzoek gedaan en zijn referenten in en rondom de kerk geïnterviewd. Tijdens twee expertmeetings zijn de bevindingen van de projectgroep met experts getoetst en aangevuld.

Een *beknopte* evaluatie, zo luidt de opdracht. Het thema is complex en de verleiding dan ook groot om uit te weiden of de opdracht (te) breed op te vatten. Zo heeft de projectgroep haar evaluatietask opgevat: grote lijnen uitzetten, niet te veel uitwerken op details. Het is goed denkbaar dat na de synodale bespreking nader onderzoek en/of verdere uitwerking nodig is.

Hoofdstuk 1 beschrijft kort de inhoud van het rapport *Schuilplaats?* en wat er in de afgelopen twintig jaar mee is gebeurd. Daarna volgen vijf hoofdstukken: principe, preventie, protocol, procedure en perspectief. Telkens wordt een korte beschrijving gegeven, gevolgd door ontwikkelingen, afgesloten met enkele conclusies. Na hoofdstuk 6 worden tien concrete aanbevelingen op een rij gezet.

Als bijlagen worden een lijst met gebruikte afkortingen en begrippen, een overzicht met geraadpleegde personen en een literatuuropgave opgenomen.

Diverse relevante synodedocumenten zijn via de website van de Protestantse Kerk te downloaden; deze worden in voetnoten vermeld. Bij deze evaluatie fungeert de tekst van de verkennende notitie van april 2019 als basis.

Ter toelichting bij de titel van deze evaluatienota het volgende. Er is aansluiting gezocht bij de titel uit 1999, want het begrip *schuilplaats* is ook in 2019 passend om de intenties van het kerkelijk beleid rond seksueel misbruik in één woord te vangen. Daarnaast verwijst ‘Werk aan de *schuilplaats!*’ naar het werk dat in de afgelopen jaren is verzet én naar het werk dat wacht; want er is werk aan de winkel, zo zal uit deze evaluatie duidelijk worden.

En dan nog enige terminologische verheldering. Regelmatig zal de term *slachtoffer* gebruikt worden voor hen die op een of andere manier te maken hebben met seksueel misbruik. Deze term kan het beeld oproepen van lijdzaamheid, machteloosheid en hulpeloosheid. Alternatieve termen zoals *benadeelde*, *overlevende*, *kla(a)g(st)er* of ‘degene die misbruik heeft ervaren’ zijn niet per definitie beter. ‘De term *slachtoffer* heeft betrekking op een bepaalde ervaring in een bepaalde situatie en geeft helderheid over de machtsverhoudingen. Het verwijst naar een positie, niet naar een identiteit. Dat alles komt niet mee wanneer uitsluitend over *slachtoffer* wordt gesproken. Mede daarom worden in deze evaluatie diverse omschrijvingen gebruikt.

De term *dader* is formeel pas aan de orde, nadat een college van opzicht schuld heeft vastgesteld. Niet elk geval van misbruik leidt tot een klacht, niet elke klacht leidt tot een tuchtmaatregel.

1 de nota is te downloaden van de website van de Protestantse Kerk.

2 *Schuilplaats in de wildernis? Verkennende notitie Generale Synode april 2019, GS 19-05*

Daarom worden ook andere termen in deze nota gebruikt, zoals: beschuldigde, aangeklaagde of omschrijvende begrippen.

De nota *Schuilplaats?* onderscheidt drie vormen van seksueel misbruik: misbruik in het pastoraat, huiselijk geweld en misbruik van minderjarigen. De aanbevelingen van de nota *Schuilplaats?* beperken zich tot het seksueel misbruik in het pastoraat, evenals het kerkelijk beleid van de afgelopen 20 jaar. Ook bij deze evaluatie ligt de focus dus op misbruik in het pastoraat. Voor een *Veilige Kerk* (zie paragraaf 6.1) is meer nodig. In de aanbevelingen wordt daarom tevens aandacht gevraagd voor gemeenteleden die slachtoffer zijn van seksueel misbruik in een andere context.

Hoofdstuk 1 Wat voorafging

1.1. ROND DE TRIOSYNODE VAN 1999

Rond de eeuwwisseling is in kerkelijke setting veel aandacht voor seksueel misbruik en de gevolgen hiervan. Diverse inzichten gaan hieraan vooraf. Het levensverhaal van predikantsvrouw Jenny Schneider-Van Egten bijvoorbeeld is een kleine geschiedenis van het langzame ontwaken van de kerk als het gaat om seksueel misbruik. Zij is een van de vrouwen die het onderwerp op de kaart hebben gezet. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw zet zij zich in voor slachtoffers³. In 1985 wordt het *Landelijk Werkverband Godsdienst en Incest* opgericht. Enkele jaren later verschijnt het eerste representatieve onderzoek naar misbruik in Nederland: de dissertatie van sociologe Nel Draijer⁴. Hieruit blijkt dat één op de zes vrouwen misbruikt is door verwanten. Het maatschappelijk debat hierover dringt ook in de kerk door. In 1989 vindt de eerste oecumenische vrouwensynode plaats met onder meer een workshop over godsdienst en incest. In de jaren die volgen is de medewerking rond dit thema vanuit de kerk wisselend. Tegen het einde van de 20e eeuw wordt de aandacht intensiever met publicaties, werkdagen en het groeiende inzicht dat deze complexe problematiek vraagt om een effectieve aanpak.

Jenny Schneider komt ook in contact met daders. Dit resulteert in 2004 in een handreiking voor het pastoraat, uitgebracht door de Protestantse Kerk in Nederland, getiteld: *Iemand valt niet samen met zijn daden*.⁵ Twee conclusies daaruit: Ten eerste, de kerk kan veiligheid bieden waardoor slachtoffers en daders ruimte ervaren om met dit

geleefde leven naar buiten te komen en te praten. Dit zullen zij eerder doen wanneer ze merken, dat deze thematiek de aandacht heeft van de kerk. Laat die aandacht naar voren komen, bijvoorbeeld in de prediking en de voorbeden. Ten tweede, schuldbelijdenis is niet hetzelfde als zeggen dat je niets (meer) bent. Het gaat om het positieve aspect 'wat er van jou nog te verwachten valt'. Je valt niet samen met je daden.⁶

Het rapport *Schuilplaats?* - door de triosynode in januari 1999 aanvaard - spreekt in de ondertitel over seksueel misbruik zonder nadere aanduiding; het is een koepelbegrip, want het bestaat in vele vormen. Afbakening is niet eenvoudig. Het noemt als voornaamste kenmerk van seksueel misbruik in het algemeen: het misbruiken van macht, kracht of positie omwille van de (seksuele) bevrediging van de dader en het gaat vaak om een afhankelijkheidsrelatie⁷. Dit kan gebeuren tussen vrouwen en mannen, in families, in zorgrelaties en ook tussen kinderen en volwassenen. Daarnaast wordt de beeldvorming genoemd van de vrouw als ondergeschikt, emotioneel, zacht en seksueel passief. En loyaliteit blijkt een sterk mechanisme, dat het moeilijk maakt ervaringen van misbruik bespreekbaar te maken. De auteurs zetten in op tegengaan van misbruik van vertrouwen en macht gekoppeld aan seksualiteit, toegespitst op de kerkelijke setting. Ze pleiten voor inschakeling van vertrouwenspersonen, commissies, gedragscodes, een vertrouwelijke registratie en last but not least deskundige behandeling en begeleiding. In diverse passages wordt expliciet over ambtsdragers gesproken. Elders zijn ook

³ artikel in *TROUW*, 4 september 2018 met als titel: *En nog is de strijd tegen het misbruik niet gestreden*. De digitale versie van het artikel is te vinden onder de titel: *Toen was misbruik nog heel gewoon*.

⁴ vgl. Draijer, P.J. (1990) *Seksuele traumatisering in de jeugd: lange termijn gevolgen van seksueel misbruik van meisjes door verwanten*. Amsterdam: SUA.

⁵ *Iemand valt niet samen met zijn daden*. Pastoraat aan daders van seksueel misbruik. Handreiking voor het pastoraat 42. Uitgave van de Protestantse Kerk, Utrecht 2004

⁶ bron: Nieuwsbrief Stichting VPSG, december 2004, pag. 2.

⁷ zie pag. 2 *Schuilplaats?*

kerkelijke vrijwilligers inbegrepen. Het rapport is pastoraal en vooral bedoeld voor gebruik en verwerking binnen de kerk; het bevat - ook voor nu - veel waardevolle passages. *Schuilplaats?* spreekt zich niet uit over een herkansing voor de professional die grensoverschrijdend heeft gehandeld. Men kan zich wel afvragen: heeft deze dader zich niet voorgoed onmogelijk gemaakt - als predikant of kerkelijk werker of kerkelijk vrijwilliger? Is een tweede kans mogelijk?

Rapport en bijbehorende synodebesluiten zijn leidend gebleven voor het werk van de Protestantse Kerk op dit terrein. Ze laten zien dat de kerk verantwoordelijkheid op zich wil nemen voor het voorkómen en stoppen van seksueel geweld en voor de opvang van slachtoffers. Dat zijn wezenlijke aspecten van kerk en gemeenten.

1.2. 1999-2019: 20 JAAR KERKELIJK BELEID IN PRAKTIJK

In de jaren die volgen wordt met name gewerkt aan beleid rond seksueel misbruik in pastorale en gezagsrelaties. Daarop richt zich deze evaluatie dus vooral en daarom zal deze term herhaaldelijk worden gebruikt. In het slothoofdstuk, over de toekomst, het perspectief, wordt hierop teruggekomen.

Een eerste resultaat van de besluiten is het binnen de kerken opnemen van de stichting SMPR. Momenteel zijn hierbij tien kerkgenootschappen aangesloten. Hun vertegenwoordigers vormen samen het Interkerkelijk Bestuurlijk overleg, IBO-SMPR. Ook in 1999 verschijnt een pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld, getiteld *Geschonden lichaam*⁸.

Met name concrete onderdelen uit de besluitvorming van 1999 die goed geadresseerd kunnen worden, zoals protocollen en (tucht)procedures, worden in de volgende jaren gerealiseerd. Het IBO-SMPR en de opeenvolgende coördinatoren van SMPR hebben pioniersarbeid verricht en in de kerken de strijd tegen seksueel misbruik steeds weer op de agenda weten te krijgen. Hun motivatie is en wordt gevoed door directe contacten met mensen die met misbruik van macht en vertrouwen in het pastoraat worden geconfronteerd.

In 2006 publiceert de Protestantse Kerk het *'Protocol voor gemeenten die worden geconfronteerd met seksueel misbruik in pastorale relaties'*⁹. Dit protocol bevordert een zorgvuldige aanpak en aandacht voor alle betrokkenen in situaties van seksueel misbruik door een ambtsdrager of een kerkelijke vrijwilliger in een gemeente. Er komen landelijke pools van gemeentebegeleiders en vertrouwenspersonen bij SMPR.

Rond 2007 worden de Regionale Dienstencentra opgeheven. De regionale werkgroepen Godsdienst & Incest die in een aantal regio's deel uitmaakten van de RDC's verdwijnen daardoor ook. De aandacht voor een andere vorm van machtsmisbruik, nl. seksueel misbruik in privérelaties, met name binnen families, verschuift naar de achtergrond. De meeste aandacht richt zich in de periode die volgt op misbruik van macht in seksuele gestalte uitgeoefend in pastorale relaties.

Aan de PThU en de VU zijn recent twee promotieonderzoeken gedaan over seksueel misbruik en de gevolgen voor hen die dit ervaren¹⁰. Ook verschijnen masterscripties over de (on)mogelijkheid van vergeving en over het da-

8 *Geschonden lichaam, pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld (1999) op initiatief van de synoden van de NHK, GKN en ELK, Utrecht: Boekencentrum. Auteurs zijn R.R. Ganzevoort en A.L. Veerman*

9 *Te downloaden via de site van de Protestantse Kerk.*

10 *Van den Berg-Seiffert, C.(2015) Ik sta erbuiten - maar ik sta wel te kijken. De relationele dynamiek in geloofsgemeenschappen na seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie vanuit het perspectief van primaire slachtoffers. Zoetermeer: Boekencentrum.*
Balk-Van Rossum, A.W. (2017) De rol van godsbeelden in de levensverhalen van vrouwen met een incestervaring. Ede: Printservice.

derbeleid van de Protestantse Kerk¹¹. De PThU en de HBO-opleidingen voor kerkelijk werkers nemen modules op over afstand en nabijheid in het pastoraat, grensoverschrijdend gedrag en misbruik van macht. Dit zijn belangrijke aspecten op het terrein van voorlichting en scholing, waartoe in 1999 werd besloten.

Wat heeft het kerkelijk beleid in de praktijk betekend voor hen die met misbruik van macht en vertrouwen worden geconfronteerd? Hieronder volgen enige waarnemingen.

Er is veel aandacht besteed aan expertise, voorlichting en begeleiding. Echter: algemene handreikingen vanuit de landelijke kerk functioneren niet automatisch in de plaatselijke context. De onomwonden keuze voor het slachtoffer bedoelt de aandacht voor degene die misbruik heeft ervaren op de voorgrond te houden. Maar in de consternatie rond seksueel misbruik in het pastoraat gaat de aandacht snel naar acuut op te lossen problemen, zoals: hoe en wanneer te communiceren naar de gemeente?, hoe om te gaan met de waarneming van de eventueel geschorste ambtsdrager?, wel of niet een klacht indienen bij opzicht?, en dergelijke. Daarbij spelen loyaliteit, gemengde gevoelens, geloofsverwarring en onbekendheid met de materie een rol. In 2005 verscheen een dissertatie over de ontredning in de kerkenraad in dergelijke situaties¹². De belangen van het slachtoffer kunnen dan in het gedrang komen. En dat gebeurt. Informatie daarover is met name te vinden in de dissertaties van Van den Berg-Seiffert en Balk-Van Rossum. Ook recent onderzoek op initiatief van de Protestantse Kerk in het kader van 'Veilige Ruimte' (zie paragraaf 6.1.) biedt actueel materiaal. De respondenten in deze onderzoeken geven aan dat de werkelijkheid weerbarstig is. Hoe zorgvuldig ook na de melding met betrokkenen is omgegaan, zij

ervaren uit het zicht van 'de kerk' te raken. Lid blijven van de gemeenschap waar het misbruik plaatsvond blijkt voor het slachtoffer maar in een enkel geval mogelijk; soms wordt elders een nieuw kerkelijk thuis gevonden. Voor zover het geloof voor hen van waarde blijft, is dat vaak minder verbonden met een concrete geloofs-gemeenschap.

In 2010 komt het IBO-SMPR op grond van ervaringsverhalen tot de conclusie dat er meer moet gebeuren dan het uitspreken van een tuchtmaatregel door een college van opzicht (CvO) in geval van geconstateerd misbruik in pastorale relaties. Alleen het vaststellen en opleggen van een tuchtmaatregel doet geen recht aan de complexiteit van spanningen, emoties en belangen tussen alle betrokkenen in geval van seksueel misbruik in het pastoraat binnen de gemeente. De vertegenwoordigers van de Protestantse Kerk in het IBO leggen dit voor aan het moderamen GS. Dit leidt tot het opstellen van een plan van aanpak volgend op een uitspraak van een CvO, kortweg aangeduid als 'daderbeleid'.

De Generale Synode aanvaardt in november 2011 de nota Het ambt na een tuchtmaatregel¹³. Uitgangspunt van de nota is, dat het onwenselijk is en de kerk onwaardig om de dader na een tuchtmaatregel aan zichzelf over te laten, ondanks de onvoorwaardelijke keuze voor het slachtoffer. In 2013 volgt de kerkordelijke inbedding van de in deze nota aangereikte aanbevelingen. Nadrukkelijk wordt overigens gesteld, dat kerkelijk tuchtrecht het strafrecht niet vervangt. En het strafrecht vervangt het tuchtrecht niet. Vrijspraak door de burgerlijke rechter laat de mogelijkheid van een kerkelijke tuchtmaatregel open. Voorop staat in het daderbeleid dat de kerk tegenover de dader een verantwoordelijkheid tot reclassering en pastoraat heeft.

11 Hansen-Couturier, M.C. (2017) *Vergeef ons onze schuld, zoals ook wij anderen hun schuld vergeven? Een feministisch-theologisch onderzoek naar de (on)mogelijkheid van vergeving bij seksueel misbruik in pastorale relaties*. Masterthesis PThU

Overbeeke, Th. (2019) *Struikelblokken op de weg naar verzoening? Een systematisch theologische visie ten behoeve van de zorg voor een dader van seksueel misbruik in een pastorale of gezagsrelatie*. Masterthesis PThU

12 Veerman, A.L. (2005) *Ontredderd. Het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd*. Zoetermeer: Boekencentrum

13 AZ 11-27, te downloaden via www.protestantsekerk.nl

Een belangrijke rol in het daderbeleid is weggelegd voor de Beoordelingscommissie voor de Geschiktheid van het Ambt (BCGA), in 2007 door de GS ingesteld in het kader van de beoordeling van de geschiktheid voor het ambt (van predikant) volgens de kerkorde van de Protestantse Kerk.

Deze commissie krijgt er met het daderbeleid een belangrijke taak bij: opnieuw de beoordeling van de geschiktheid voor het ambt na een opgelegde tuchtmaatregel. In 2015 komt hiervoor een aparte delegatie daderbeleid binnen de BCGA, bestaande uit drie leden. In dat jaar wordt het eerste dossier bij de BCGA aangemeld. In de jaren 2015-2019 zijn vier zaken behandeld. De delegatie heeft twee stappenplannen gemaakt om haar taak zorgvuldig - en dus ook pastoraal - te kunnen doen: één voor de gang van zaken rond 'verzoening' en één rond 'supervisie en (eventueel) geestelijke begeleiding'.

In de jaren '90 van de vorige eeuw zijn binnen de Bond van Nederlandse Predikanten (BNP) diepgaande discussies gevoerd over een beroepscode. In 1996 resulteert dit in een serie gedragsregels. In de brochure van 2006 is het woordgebruik geactualiseerd en genderneutraal gemaakt. Onder de kop 'Relatie ten opzichte van anderen' staat onder meer: 'de predikant eerbiedigt de persoonlijke (fysieke en geestelijke) integriteit van de ander. De predikant dient zich bewust te zijn van de vertrouwenspositie die de predikant in pastorale situaties heeft en van de machtsongelijkheid die dat met zich kan meebrengen. De predikant zal geen misbruik maken van de eventuele afhankelijkheid of kwetsbaarheid van diegenen die aan pastorale zorgen van de predikant zijn toevertrouwd'¹⁴. In 2013 zijn de beroepscode van predikanten en kerkelijk werkers verankerd in de kerkorde¹⁵ met de formulering: "De beroepscode en gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers, vastgesteld door de generale synode, is een handreiking en toetsingskader voor predikanten/kerkelijk werkers

met betrekking tot het gedrag dat van een predikant/kerkelijk werker verwacht mag worden".

Bij de reorganisatie van de dienstenorganisatie in 2016 wordt onder andere geld vrijgemaakt voor het project Veilige Gemeente. In dit project is inmiddels materiaal ontwikkeld dat gemeenten kunnen gebruiken om preventief beleid op te zetten¹⁶. In de jaren 2009/2010 was hiermee al een begin gemaakt door JOP in samenwerking met de HGJB dus specifiek voor jeugdwerk.

Sinds 2016 wordt het beleid van de landelijke kerk vormgegeven vanuit de beleidsnotitie Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg, kortweg aangeduid als Kerk 2025. Het uitgangspunt is: terug naar de kern¹⁷. In deze notitie wordt verwoord waarop het aankomt: de kerk is een gemeenschap van mensen die elkaar aanvaarden in Jezus' naam en die voor elkaar willen instaan (pag. 6). Dit is de basis, waarop de agenda voor de kerk richting 2025 rust. Als eerste aandachtspunt wordt het geloof genoemd, met geloofsoverdracht als speerpunt. Vervolgens wordt als huiswerk voor de plaatselijke gemeenschap geagendeerd hoe broeder- en zusterschap kan worden vormgegeven, met oog voor het goede leven (vgl. pag. 10). Leren en omzien naar elkaar worden genoemd bij de aspecten van gelovig leven. Kortom: een gemeente kan nooit ophouden een lerende gemeente te zijn. Bij dit uitgangspunt van beleid past ook blijvende aandacht voor het leren omgaan met veiligheid en vertrouwen binnen de gemeenschap.

Ook bij andere kerkgemeenschappen is de thematiek van seksueel misbruik aan de orde. Op 10 december 2014, de dag van de universele rechten van de mens, zetten vertegenwoordigers van 26 kerken en aangesloten instellingen hun handtekening onder een 'gezamenlijke verklaring van kerken in Nederland', bijeengebracht door de Raad van Kerken Nederland. Het eerste statement

14 waar nodig worden predikanten, kerkelijk werkers en andere beroepskrachten in de kerk apart benoemd. Omwille van de leesbaarheid wordt soms gevarieerd in de aanduiding van deze kerkelijke professionals/voorgangers.

15 zie kerkorde juli 2019 GR 4; kerkelijk werkers, artikel 7 en GR 5; rechtspositie van predikanten, artikel 4a

16 zie www.protestantsekerk.nl/veiligegemeente

17 Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg: Protestantse Kerk 2016; te downloaden via www.protestantsekerk.nl

is: kerken horen een plek te zijn waar mensen zich veilig kunnen voelen en waar ze veilig zijn: jong en oud, gemeenteleden/parochianen en bezoekers, vrijwilligers en beroepskrachten. Vervolgens erkennen de kerken dat die veiligheid ook in hun kringen in het geding was en is en dat ze voortdurende aandacht en preventieve maatregelen vraagt. De kerken nemen in de jaren die volgen de nodige maatregelen; deels naar aanleiding van in eigen kring aan het licht gebrachte zaken. In 2019 wordt dit thema weer door de Raad van Kerken in Nederland opgepakt, om te beginnen met een uitwisselingsconferentie op 24 mei.

1.3. DE GENERALE SYNODE, APRIL 2019

De verkennende notitie in het kader van de evaluatie van Schuilplaats in de wildernis? nota over kerkelijk beleid rond seksueel misbruik biedt een introductie op wat gaande was en is op dit terrein en van ontwikkelingen binnen en buiten de kerk, met enkele contouren van beleid¹⁸. De bedoeling is inzicht verwerven in de materie en zicht te krijgen op de manier waarop in de afgelopen jaren in de Protestantse Kerk met dit thema is omgegaan en vormt een uitnodiging aan synodeleden om zich in de complexe en gevoelige materie te verdiepen. De verkennende notitie is plenair aan de synode gepresenteerd, om te beginnen met vier citaten van slachtoffers. Vervolgens is groepsgewijs doorgesproken aan de hand van een casusbeschrijving. Ook al was het eind vrijdagmiddag, de betrokkenheid was groot en de bespreking intensief.

Een greep uit de reacties die na de groepsgesprekken door de synodeleden op post-its zijn genoteerd:

- Synodeleden zijn (opnieuw) zeer onder de indruk van de impact van seksueel misbruik.
- De kerkenraad heeft een belangrijke rol. Daarom is het belangrijk het thema op de eigen vergaderagenda te zetten en regelmatig terug laten komen én de gemeente erbij te bepalen.
- Het protocol voor gemeenten moet bij de ambtsdragers bekend zijn.
- De inzet van vertrouwenspersonen moet plaatselijk snel worden geregeld, wanneer dit nog

niet is gebeurd.

- De noodzaak van een snelle en adequate procedure wordt breed gedeeld. Daarbij wordt o.a. opgemerkt, dat de pastorale machtsongelijkheid niet mag worden voortgezet in formele machtsongelijkheid; met andere woorden: zorg voor goede rechtsbijstand voor de benadeelde.
- Een pleidooi voor correcte en gerichte communicatie, vooral ook na de uitspraak, met de wens voor suggesties vanuit de opzichtcolleges voor publicatie in de gemeenten. Communicatie moet passend en helder zijn en met aandacht voor privacy.
- Veel synodeleden reageren op alles wat met preventie te maken heeft: de VOG wordt meermalen genoemd, een kerkelijke registratiebank gesuggereerd, transparantie en informatie worden bepleit, evenals vorming en training in de beroepsopleidingen en permanente educatie.
- Enkelen noemen verstandelijk beperkten als kwetsbare doelgroep en anderen willen het thema verbreden naar seksueel misbruik achter de voordeur; wat is dan de taak van een pastor of ouderling?

18 GS 19-05, te downloaden via www.protestantsekerk.nl

Hoofdstuk 2 Het principe

2.1. DE UITSPRAAK VAN 1999

De gezamenlijke vergadering van synoden van januari 1999 spreekt uit:

1. Seksueel misbruik is zonde: kwaad in Gods ogen en onrecht tegenover de medemens.
2. De kerk dient onomwonden te kiezen voor de slachtoffers van seksueel misbruik.

Deze onomwonden keuze voor slachtoffers spreekt voor zich, zonder twijfel of reserves. Niet bedoeld als keuze tegen andere betrokkenen of als schijn van juridische vooringenomenheid. Wel bedoeld als een krachtige afwijzing. Seksueel misbruik gaat immers niet zozeer over seksualiteit of (romantische) liefde, maar over misbruik van macht. Wanneer termen worden gebruikt in de sfeer van relatie, vriendschap of liefde, wordt het misbruik gebagatelliseerd. Dan komt de schuld al snel bij het slachtoffer te liggen en dat kan niet de bedoeling zijn. Het gaat erom de kerk een schuilplaats te doen zijn voor hen die - soms pas na jaren - de moed hebben om niet langer over de wildernis te zwijgen. Dat staat voorop - zonder afbreuk te doen aan de eigen wil en bekwaamheid van de benadeelde. Deze keuze kan de complexe vraag oproepen of daarmee tegelijk recht kan worden gedaan aan anderen, zoals de partner, de gemeente en ook de pleger.

2.2. THEOLOGISCHE EN ECCLESIOLOGISCHE NOTITIES

Het rapport *Schuilplaats?* bevat een uitvoerige theologische paragraaf. Hierin wordt vanuit verschillende invalshoeken ingegaan op de complexe verhouding tussen godsdienst, seksualiteit en macht/geweld en de verwarrende invloed van verschillende theologische begrippen. Ook wordt

een theologische reactie verwoord (paragraaf 3.6.) om aan de hand van een aantal theologische kernbegrippen te komen tot de hierboven in 2.1. genoemde uitgangspunten. Theologische doordinking blijft overigens van belang; in de huidige tijd staan weer andere invalshoeken centraal. De uitwerking hiervan gaat deze evaluatie te buiten; één aspect kan echter niet ongenoemd blijven. Want vroeger of later komt de notie vergeving en verzoening altijd aan de orde. Daarom hierover nu een korte overweging.

Het Bijbelse besef dat ieder mens zondig is en Gods vergeving tegelijkertijd nodig én al ontvangen heeft, kan leiden tot een vergevingsvolle manier van leven. Maar dit mag er nooit toe leiden dat iemand tot vergeving wordt gedwongen of verplicht. Vergeving is heel mooi en kan bevrijdend werken, maar zij mag niet tot plicht van benadeelden gemaakt worden. Bij vergeving kunnen voorwaarden horen, zoals de mogelijkheid voor de benadeelde om diens verhaal te doen (erkenning) en tegemoetkoming aan de benadeelde in welke vorm dan ook (recht-doen, justice). Vergeving gaat niet zonder erkenning en recht. En net als er voor vergeving Bijbelse argumenten te geven zijn, zijn die er uiteraard ook voor gerechtigheid en bevrijding. Hoe dat recht zetten van wat verkeerd is of was gestalte kan krijgen, verschilt per persoon en per situatie. Belangrijk is het om te bedenken dat vergeving - als zij al mogelijk is - heel veel tijd kan kosten. Ook al is een 'zaak' afgehandeld, daarmee is de verwerking van het gebeurde vaak nog lang niet klaar.¹⁹

Wat bij herlezing van *Schuilplaats?* opvalt is, naast het vele waardevolle, het nagenoeg ontbreken van reflectie op de kerkelijke gemeente als de sociale en godsdienstige context van seksueel misbruik in het pastoraat. In het kader van deze

¹⁹ Hansen-Couturier, M.C. (2017) *Vergeef ons onze schuld, zoals ook wij anderen hun schuld vergeven? Een feministisch-theologisch onderzoek naar de (on)mogelijkheid van vergeving bij seksueel misbruik in pastorale relaties. Te raadplegen via www.smpr.nl*

evaluatie wordt expliciet aandacht gevraagd voor het feit dat de kerkelijke gemeente als geloofsgemeenschap de 'plaats van handeling' is van het misbruik; de geloofsgemeenschap, die deel uitmaakt van en (kerkordelijk) is ingebed in het geheel van de landelijke kerk. De nota *Schuilplaats?* volstaat met de constatering dat seksueel misbruik in het pastoraat 'een verwonding (is) van het lichaam (van de kerkelijke gemeente) als geheel'. Daarom wordt gepleit voor het ontwikkelen van deskundigheid voor de begeleiders van gemeenten na geconstateerd misbruik door de voorganger. In de pastorale gids *Geschonden lichaam* krijgt het aspect van de plaatselijke geloofsgemeenschap wel aandacht.

In de achterliggende jaren is het belang van de plaatselijke gemeente meer in het zicht gekomen. Meer en meer is duidelijk geworden dat voor een 'schuilplaats in de wildernis' meer is vereist dan door de kerk aangeboden begeleiding na misbruik. De eerder genoemde nota *Het ambt na een tuchtmaatregel* uit 2011 gaat hierop in.

Een citaat:

"In de driehoek dader-slachtoffer-instituut (de landelijke kerk) komt de gemeente niet voor. Hoewel veroordeling en straf een zaak lijkt tussen instituut en dader, wordt de gemeente geconfronteerd met het seksueel misbruik door een van haar leden van een van haar leden en met de gevolgen van veroordeling en straf. Binnen de gemeente ontstaan hierdoor vaak grote spanningen, de belangen van (een deel van) de gemeente zijn vaak anders dan die van slachtoffer of instituut. De ambtsdragers en/of sleutelfiguren binnen de gemeente worden niet zelden slachtoffer van deze spanningen. Bijzondere aandacht is vereist voor de rolconflicten van de mensen die ambtshalve vanwege de gemeente of de classicale vergadering hebben te opereren in een situatie van seksueel misbruik. Het daderbeleid kan geen afdoende antwoord zijn op deze spanningen en conflicten. Bedacht dient te worden dat het daderbeleid zich binnen de context van de geschonden gemeente afspeelt."

Sinds het verschijnen van deze nota is meer inzicht gegroeid in de complexiteit van de geloofsgemeenschap als een sociale groep waarin diverse vormen van macht voorkomen.

Voorop zij gesteld, dat macht hier niet als een negatief gegeven moet worden opgevat. Onder macht kan worden verstaan: elke capaciteit om het goede te doen, c.q. het goede te laten gebeuren. Het komt nogal eens voor, dat men denkt dat macht geen rol speelt in de geloofsgemeenschap. Maar dat doet geen recht aan de werkelijkheid. In de gemeente hebben bijvoorbeeld voorgangers veel theologische macht in het kader van de relevantie van de gemeente voor de eigen leden en voor de omgeving. De voorganger is de drager van het gezamenlijke 'geheiligde' doel van de gemeente. Bronnen van deze macht zijn: studie, roeping, kerkelijke zending, geleerdheid, charisma, de gave van het woord en status als ambtsdrager/geestelijke. In de gemeente hebben voorgangers ook informele sociale macht als (mede-) dragers van de eenheid, van de sociale cohesie van de gemeenschap. Er wordt tegen hen opgezien, althans zij worden geacht als spil van de eenheid van de gemeente. Deze macht is direct gekoppeld aan de betekenis van de gemeente als sociale eenheid voor de leden. Daarnaast hebben voorgangers macht binnen de gemeenschap als pastor, vertrouwenspersoon voor elk van de leden afzonderlijk. Met ambtsgeheim, dus zwijgplicht.

In de één-op-één-relatie binnen het pastoraat spelen een aantal machtsaspecten.

- Voorgangers hebben theologische macht, charisma, de gave van het woord, evenals statusmacht in twee aspecten: als dragers van de bedoelingen van de gemeente en als dragers van de sociale eenheid van de gemeente. Wel moet worden bedacht dat de macht van voorgangers formeel wordt begrensd door kerkelijke wet- en regelgeving, beroepscode en dergelijke.
- Bij individuele gemeenteleden speelt het thema macht in de zin van: macht om aandacht, compassie, medelijden te vragen en sociale macht als lid van de gemeenschap, ook al is deze laatste vorm doorgaans veel kleiner dan die van de voorganger als lid van de gemeenschap. Aspecten hiervan zijn kwetsbaarheid, de behoefte om gehoord/gezien/erkend te worden

en de sociale strategieën om daarin tegemoet gekomen te worden.

- Ook gemeenteleden samen, de plaatselijke geloofsgemeenschap, zijn dragers van macht. Hier speelt de macht van de sociale cohesie: ons kent ons, dit is ons huis. Als verstoring van de eenheid dreigt, is de eerste reflex om de ordeverstoorder te verwijderen. Daarnaast is er de macht van het gezamenlijke doel. Wij samen, wij hebben een Woord voor de wereld en alleen eendracht maakt macht. We moeten de rijen sluiten. De 'boze' buitenwereld kan de wens tot eenheid versterken onder het mom: we zijn kwetsbaar, we worden steeds kleiner, moeten samen de schouders er onder zetten. Wie niet voor ons is, is tegen. En dus nogmaals: de rijen sluiten. En dan is er nog ideologische macht, de groepsdwang onder het mom: bij ons heerst de liefde, wij vergeven elkaar als het erop aankomt.
- Ten slotte kan de formele macht worden genoemd: de mate van autonomie van de plaatselijke geloofsgemeenschap volgens de kerkelijke wet- en regelgeving. Deze formele vorm is relatief gezien van weinig belang binnen de gemeente. Drager van formele macht is doorgaans de kerkenraad.

Al deze machtsfactoren kunnen worden uitgeoefend langs een complex netwerk van formele en informele lijnen en contacten door formele en informele sleutelfiguren. Zoals gezegd: macht bestaat en is 'an sich' niet negatief. Er is sprake van misbruik van macht als de 'meermachtige' positie wordt gebruikt om het eigen belang te dienen.

Met de eerder genoemde beleidsnota Kerk 2025 wordt aan de verantwoordelijkheid van plaatselijke gemeenten een nieuwe impuls gegeven. Zij zijn er om gestalte te geven aan het leven van de kerk. De gemeenten worden aangespoord zich te blijven ontwikkelen als lerende gemeenten met het oog op hun vierende, dienende en missionaire roeping. In de nota wordt aan initiatieven en experimenten in de Protestantse Kerk ruimte gegeven - en daarmee wordt ook ruimte gegeven aan vereenvoudiging van formele structuren en regelgeving op plaatselijk vlak. Echter: ook in meer informele, nieuwe vormen van kerk-zijn is sprake van macht en bestaat dus het risico op

machtsmisbruik. Hoe informeler de groep, hoe groter het gevaar van misbruik van charismatische macht. Met het oog op een veilige kerk en het voorkomen van de kans op seksueel misbruik in het pastoraat is het van belang de gemeenten bij de les te houden. Dat wordt overigens in de nota, aan nieuwe kerkplekken gewijd, expliciet benoemd. Een geloofsgemeenschap is een sociale gemeenschap en het is een voortdurend leerproces om oog te hebben voor de intermenselijke en organisatorische aspecten van een kerkelijke gemeente, met de bijbehorende mechanismen van macht.

Conclusie:

Het principe uit 1999 'het belang van het slachtoffer staat voorop' is en blijft uitgangspunt van beleid. In de praktijk blijkt dit moeilijk uitvoerbaar en raken slachtoffers uit zicht, ondanks goede bedoelingen. Want er zijn veel belangen van veel betrokkenen die om aandacht vragen, wanneer seksueel misbruik in een gemeente aan het licht komt.

Daarbij komt het er tevens op aan, dat de verschillende aspecten van macht met bijbehorende risico's bij alle betrokkenen in de geloofsgemeenschap worden onderkend. Het gemeentelven speelt zich af in een permanent leerproces om hiermee goed te kunnen omgaan.

Hoofdstuk 3 Preventie

3.1. EEN OUDE WIJSHEID

Voorkómen is beter dan genezen. Deze wijsheid geldt ook voor het onderwerp van deze evaluatie. Want preventie bevordert een geestelijk gezond en veilig klimaat in onze kerk, plaatselijk, classicaal en landelijk. Dat vraagt voortdurend om zelfreflectie, inlevingsvermogen en de wens om op dit terrein wijzer te worden. Deze houding past bij een gemeente, die wil inzetten op leren. Breed inzetten op preventief beleid kan slachtoffers voorkomen. Dat wordt door alle referenten in het evaluatieproces onderschreven.

Op landelijk niveau heeft de Protestantse Kerk in 2018 concrete stappen gezet door voor Veilige Gemeente, Veilig Jeugdwerk (herziening van 2009) en Veilig Pionieren ruimte te maken op de website. Via de beschikbare communicatiekanalen worden de gemeenten hierop regelmatig attent gemaakt. Trouwens: al eerder zijn in diverse handreikingen adviezen opgenomen, gericht op preventie.

3.2 ONDERDEEL VAN HET BELEIDSPLAN VAN GEMEENTEN

Seksueel misbruik is, maatschappelijk gesproken, op straat komen te liggen, mede door de social media. Het blijkt overal voor te komen: in sport en cultuur, onder politici, in zorg en onderwijs, bij de scouting en ook in de kerk. De eerste bouwsteen voor een veilige gemeente is het bewustzijn dat er per definitie sprake is van ongelijke machtsverhoudingen in een gemeenschapsstructuur. Of we

het nu willen of niet, groepsleiders, voorgangers en ambtsdragers hebben een andere positie dan andere gemeenteleden. Hoe integer die rol ook wordt vervuld en hoezeer ook met elkaar wordt omgegaan op basis van gelijkwaardigheid, de positie brengt automatisch een bepaald gezag of een zekere voortrekkersrol met zich mee. Dat heeft effect op de onderlinge communicatie: op wel of niet 'nee' durven zeggen, op uitspreken van wat je als ongemakkelijk of grensoverschrijdend ervaart.²⁰

In een veilige gemeente komen ongewenste intimiteiten en situaties van misbruik niet voor. Een klein aantal gemeenten van de Protestantse Kerk heeft inmiddels beleid op dit gebied ontwikkeld. Het is van belang dat het thema 'veilige gemeente' vast onderdeel wordt van het beleidsplan van elke gemeente. Zo wordt het regelmatig onderwerp van gesprek én evaluatie. Materiaal daarvoor is beschikbaar.²¹

Onderdeel van beleid is onder meer het aanstellen van vertrouwenspersonen, een selectiebeleid voor vrijwilligers, een gedragscode en het voor specifieke functies vragen van een (gratis) VOG.

3.3. EEN VERTROUWENSPERSOON VOOR ALLE GEMEENTELEDEN

Vertrouwenspersonen kunnen plaatselijk of - in samenwerking met andere gemeenten - bovenplaatselijk worden aangesteld. Zij hebben een belangrijke rol te vervullen in de kerkelijke gemeente, nl. als praatpaal voor hen die grens-

²⁰ In een beroep met vele individuele contacten, waarbij zeer persoonlijke zaken aan de orde kunnen komen, moet met het risico van grensoverschrijding in het pastoraat worden gerekend, zo stelt ook Schenderling. Hij noemt vanuit de literatuur enkele suggesties voor professionals in het kader van preventie: super- of intervisie, frequente zelfdiagnose, reflectie op persoonlijke huwelijksrelatie en vriendschappen en een gezonde scheiding tussen werktijd en vrije tijd. En hij beveelt aan om niet alleen op huisbezoek te gaan, een spreekkamer in de kerk in te richten en doorverwijzing naar collega's beter te realiseren.

²¹ <https://www.protestantsekerk.nl/bouwstenenvoorbeleid/>, <https://jop.nl/themas/relatiegericht-jeugdwerk/veilig-jeugdwerk>, <https://www.protestantsekerk.nl/verdieping/praat-ook-op-de-pioniersplek-over-veiligheid/>

overschrijdend gedrag (hebben) ervaren of om een andere reden behoefte hebben aan een vertrouwelijk gesprek. Vertrouwenspersonen fungeren ook als ambassadeur voor het thema sociale veiligheid. Zij kunnen misbruik van macht, al dan niet verbonden met seksualiteit, bespreekbaar maken. Zij kunnen ervoor zorgen dat er in de gemeente blijvende aandacht is voor preventie. Wanneer in elke gemeente (of samenwerkende gemeenten of ring van gemeenten) twee gekwalificeerde vertrouwenspersonen, bij voorkeur een man en een vrouw, worden aangesteld, kan een effectief en landelijk dekkend netwerk worden opgebouwd. Trainingen voor hen worden door de Protestantse Kerk aangeboden.

Voor de goede orde: na een melding bij SMPR door een slachtoffer van seksueel misbruik in het pastoraat, krijgt het slachtoffer een landelijke vertrouwenspersoon toegewezen. Deze fungeert als luisterend oor na de melding, begeleidt de benadeelde zo nodig bij het indienen van een klacht bij een opzichtcollege en kan ook nadien nog enige tijd blijven ondersteunen. De taak van deze vertrouwenspersoon verschilt dus van de plaatselijke of regionale vertrouwenspersonen voor alle gemeenteleden.

3.4. SELECTIE VAN VRIJWILLIGERS EN DE GEDRAGSCODE

Elke vrijwilliger is er één, maar liever een vacature dan een vrijwilliger die de grenzen in de omgang met gemeenteleden niet bewaakt. Onderdeel van het plaatselijke beleid is de zorgvuldige selectie van vrijwilligers. Bij elke benoeming moet men zich afvragen of er in de functie sprake is van een machtspositie ten opzichte van anderen en of er een-op-een contact is met kwetsbare personen. Dan is een gesprek op zijn plaats over de verantwoordelijkheid voor het bewaken van de persoonlijke grenzen in de omgang met elkaar. Daar hoort

ook het ondertekenen (of door het aanvaarden van de functie impliciet onderschrijven) van de plaatselijke gedragscode bij. Voor professionals is dit geen onbekende materie. De beroepsorganisatie van predikanten (BNP) heeft, zoals eerder vermeld, gedragsregels ingevoerd. Voor kerkelijk werkers, georganiseerd in CNV Kerk en Ideëel, is een algemene beroepscode voor sociaal werkers opgesteld. Predikanten in algemene dienst en andere medewerkers van de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk zijn verplicht de gedragscode van de dienstenorganisatie te ondertekenen (zie paragraaf 3.5.).

Veel vrijwilligers kennen dit uit hun professionele of vrijwillige functies. Elke gemeente kan een eigen gedragscode formuleren. Voorbeelden zijn te vinden op de in voetnoot 21 genoemde websites.

3.5. VERKLARING OMTRENT GEDRAG

Een preventie-instrument dat in ons land al jaren van overheidswege wordt aangeboden is de Verklaring omtrent Gedrag (VOG). In dit document wordt namens de staatssecretaris van Justitie en Veiligheid verklaard dat in het verleden het gedrag van de aanvrager geen bezwaar heeft gevormd voor het vervullen van een specifieke taak of functie in de samenleving. Voor functies als onderwijzer en taxichauffeur is de VOG een wettelijke verplichting; ook kan een VOG voor andere doelen dan een werkrelatie worden gevraagd. Een strafbaar feit, relevant voor de betreffende taak of functie, betekent dat géén VOG wordt afgegeven.²²

Begin 2015 heeft de directie van de dienstenorganisatie besloten om uit oogpunt van gelijkheid, uitstraling en cultuur over te gaan tot het verplicht aanvragen van een VOG voor alle medewerkers binnen de organisatie - en niet alleen voor JOP-medewerkers.

²² zie een brochure van de overheid uit mei 2016: [https://www.justis.nl/binaries/brochure-verklaring-omtrent-het-gedrag-\(mei-2016\)_tcm34-85257.pdf](https://www.justis.nl/binaries/brochure-verklaring-omtrent-het-gedrag-(mei-2016)_tcm34-85257.pdf) Details over de invoering van de VOG zijn niet eenvoudig te achterhalen. Bij wijze van voorbeeld: in een notitie van Scouting Nederland wordt als datum van invoering in deze organisatie het jaartal 2005 genoemd.

Een citaat uit de toelichting op dit besluit:

“Een VOG en gedragscode garanderen niet dat niets mis kan gaan. We laten hiermee echter wel zien dat we dit onderwerp serieus nemen. Het overleggen van een VOG en het ondertekenen van de gedragscode dienen zowel een intern als een extern doel. Intern ten behoeve van het bewustzijn en bewustwording bij ons gedrag en het gesprek hierover. Extern als signaal dat we ons bewust zijn van onze positie in de samenleving en dat we serieus omgaan met voor ons belangrijke waarden. Met dit besluit laten we als organisatie zien dat betrouwbaarheid, aanspreekbaarheid, integriteit en transparantie voor iedereen en in alle lagen van de organisatie leidend zijn”²³.

Helder wordt beschreven wat de waarde van een VOG wel en niet is. Een VOG biedt geen garanties over het verleden of voor de toekomst. Eén van de criteria is immers een strafbaar feit; dat impliceert een rechterlijke uitspraak met een aantekening op het strafblad. Een eventuele tuchtrechtelijke maatregel opgelegd door de kerkelijke rechter valt buiten dit kader. De verplichte aanvraag van een VOG leidt wel tot bewustwording van gedrag bij de betrokkenen en geeft een signaal van zorgvuldigheid jegens de samenleving. De kerk staat immers niet buiten de wereld. In die samenleving is bovendien de aanvraag van een VOG inmiddels een breed geaccepteerd gegeven.

In het verlengde van het (al dan niet expliciet) onderschrijven van een gedragscode past een volgende stap, nl. het voor vrijwilligers, ambtsdragers, predikanten en kerkelijk werkers, verbonden aan gemeenten van de Protestantse Kerk overleggen van een VOG verplicht te stellen. Voor predikanten in algemene dienst geldt dit al sinds 2015. Sinds enige tijd wordt in een aantal gemeenten ervaring opgedaan met preventiebeleid waarin

vrijwilligers die met kwetsbare groepen omgaan, zoals in pastoraat en jeugdwerk, worden verplicht een (gratis) VOG²⁴ aan te vragen. Dit blijkt goed te werken. Zonder VOG niet aan de slag: dat moet in de kerk, net in de samenleving, staand beleid worden. In een krimpende kerk kan dit voelen als een extra last op schouders van steeds minder actieve gemeenteleden. In de praktijk van gemeenten, die hiermee al ervaring opdoen, blijkt dit overigens wel mee te vallen. Eén coördinator voor afhandeling is voldoende.

Conclusie:

Lessen uit het kerkelijk verleden en recente maatschappelijke ontwikkelingen geven aanleiding tot actief en stringenter preventiebeleid, want voorkomen is beter dan genezen. De tijd is rijp voor een hoofdstuk in het (verplichte) beleidsplan van elke gemeente over veilig omgaan met elkaar. In dat beleid past het aanstellen van plaatselijke of regionale vertrouwenspersonen, het met aandacht selecteren van vrijwilligers die met kwetsbare mensen werken, het instemmen met een gedragscode en het voor hen én de plaatselijke professionals verplicht stellen van het overleggen van een VOG.

²³ brief dd. 31 maart 2015 van directeur H. Feenstra aan alle werknemers van de Dienstenorganisatie

²⁴ https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSchF_TW8IUsbcwEPhYR_x5LKHJIVvMUu2sZfFJI9DZvFKpYOg/viewform

Hoofdstuk 4 Protocol

4.1. PROTOCOL TEN DIENSTE VAN GEMEENTEN

“Heb ik eindelijk de moed bij elkaar geraapt om een mail naar de scribe van de kerkenraad te sturen over die rare dingen die de dominee tegen me zei en over zijn hand-tastelijkheden, stuurt hij, de scribe, die mail gewoon door naar de dominee zelf om hem te vragen wat er aan de hand is! Weten ze daar in de kerkenraad niet dat er een protocol is en dat dit soort acties absoluut niet de bedoeling is?’ Ik heb er nu al weer spijt van. Ik durf niet meer naar de kerk en ik ga ook niet meer naar de gespreksgroep volgende week. Ik schaam me en ik ben bang.”²⁵

Wat wordt verstaan onder een protocol? Het is een gedragsovereenkomst, meestal in de vorm van een aantal uit te voeren stappen. Inmiddels zijn meerdere protocollen ontwikkeld in het kader van beleid rond seksueel misbruik. Ze zijn bedoeld als handreiking voor wie met deze materie in aanraking komt en zijn op basis van de praktijk tot stand gekomen. Een voor plaatselijke gemeenten onmisbare - en daarom ook breed verspreide - brochure is in 2006 ontwikkeld en in 2016 en 2019 geactualiseerd: Protocol voor gemeenten die geconfronteerd worden met (seksueel) misbruik in pastorale en gezagsrelaties. Om te waarborgen dat er voor alle betrokkenen zorg en aandacht is, zijn richtlijnen geformuleerd voor gemeenten en vooral voor kerkenraden die te maken krijgen met een vermoeden van seksueel misbruik. Het protocol is gebaseerd op ervaringen met de begeleiding van gemeenten in deze moeilijke situaties. SMPR heeft een groep gemeentebegleiters die met hun expertise kerkenraad en anderen in de gemeente door deze moeilijke periode heen kunnen helpen, inclusief het goed voeren van de regie.

Daarnaast heeft SMPR een groep landelijke vertrouwenspersonen die benadeelden bijstaan. Het protocol gaat over (seksuele) grensoverschrijdingen binnen pastorale en gezagsrelaties. Andere vormen van misbruik vallen hierbuiten. De opzichtcolleges kunnen wel in allerlei situaties van laakbaar gedrag een onderzoek starten en een uitspraak doen.

Meldingen bij SMPR worden sinds 2015 bijgehouden en bij het IBO-SMPR in een anonieme versie ingebracht. Ook wordt sindsdien het traject na een gedane melding via het centraal meldpunt SMPR gemonitord. Hoe verloopt het eerste contact? Wat ‘kiest’ degene die de melding heeft gedaan als vervolg: wel of niet bekendmaken in de gemeente, wel of niet een klacht bij opzicht? Welke vertrouwenspersoon en gemeentebegleiter? Hoe reageert de gemeente, c.q. de kerkenraad op de aanwijzingen in het protocol: wil men dit volgen? Zo kunnen zaken beter gedocumenteerd worden met het oog op een mogelijk vervolg in de toekomst, ook al is het arbeidsintensief en vereist het goede beveiliging vanwege de privacy.

Het protocol voor gemeenten bevat geen expliciete uitwerking van hoe om te gaan met benadeelde gemeenteleden na de uitspraak van een opzichtcollege. Wel is in de afgelopen jaren op diverse plaatsen ervaring opgedaan met nazorg voor benadeelden. Vanuit deze praktijk kunnen best practices worden gebundeld en gedeeld, zodat hiervan voortaan beter en breder gebruik kan worden gemaakt. Dit zou kunnen als aanvulling van het huidige protocol voor gemeenten.

4.2. PROTOCOLLEN ROND DADERBELEID

Op basis van het daderbeleid (zie paragraaf 1.2.) zijn vijf deelprotocollen uitgewerkt, bedoeld voor de periode na het opleggen van een tuchtmaat-

²⁵ citaat, uitgesproken bij de presentatie van de Verkennende notitie aan de Generale Synode, 26 april 2019

gel. Ze gaan over supervisie, verzoening, informatie en register en over werkinstructies en de publicatie van uitspraken en zijn uitsluitend gericht op ambtsdragers²⁶. De eerste twee worden door de BCGA delegatie gebruikt. De laatste twee betreffen geanonimiseerde uitspraken en werkinstructies voor kerkelijke instanties die met hen aan wie een tuchtmaatregel is opgelegd, formeel contact onderhouden.

Tijdens een ontmoeting van de projectleider met twee delegatieleden BCGA hebben zij over hun ervaringen met de voorliggende protocollen verteld. Een aanklacht bij een tuchtcollege is voor een (pastorale) professionele hulpverlener een ernstige ontwrichting van het leven en betekent mogelijk het einde van diens beroepsloopbaan. Het opzicht, gegrond in de barmhartigheid van Jezus Christus, geschiedt tot eer van God, tot bewaring van de gemeente en tot behoud van hen die dwalen²⁷.

Tuchtrecht beoogt ten aanzien van de daaraan onderworpen beroepsbeoefenaren en ambtsdragers integriteit en vakmanschap te waarborgen, alsmede vertrouwen van anderen (gemeenteleden, samenleving) in de betrokken beroepsgroep. Het is primair preventief-corrigerend van aard en beoogt tevens degene die de klacht aanbrengt recht te doen in het verzoek corrigerend te handelen ten dienste van een integere uitoefening van het beroep of ambt.

Dit kan ertoe leiden, dat op termijn - na een traject van zelfinzicht en coaching - een tweede kans mogelijk is. In het persoonlijk contact van de delegatie met de dader is er pastorale aandacht, ook al staat onderwerping en dus uitvoering van de uitspraak van een opzichtcollege centraal. Kort na een uitspraak is het tonen van berouw door de dader een must. Dit blijkt nogal eens een moeilijk punt. Het schrijven van een schuldbelijdenis komt soms te vroeg of bereikt het slachtoffer niet, of wordt niet voldoende (oprecht) bevonden. Wat kan (of moet) een dader meer doen om oprecht

excuus te maken en berouw te tonen? Misschien een materiële tegemoetkoming in kosten die de benadeelde moet maken voor therapie of anderzootige bijstand? Een dergelijke afweging hoort niet thuis bij hen die een protocol hebben te volgen of een tuchtuitspraak formuleren - en evenmin bij een projectgroep evaluatie - maar kan wel in de toekomst tot een punt van aandacht worden. De delegatie BCGA heeft in de praktijk ervaren dat sommige aanwijzingen in de protocollen van het daderbeleid praktisch niet goed uitvoerbaar of onvolledig zijn. Zij stellen overleg tot aanpassing op prijs.

4.3. DE CLASSISPREDIKANT

Uit het voorgaande is gebleken, dat diverse personen en instanties op verschillende momenten ingeschakeld kunnen worden om in situaties van grensoverschrijdend gedrag met hun expertise behulpzaam te zijn. Sinds 1 september 2018 kan aan deze kring nog een professional worden toegevoegd. Want per die datum zijn elf classispredikanten (CP) actief in de (daartoe opnieuw ingedeelde) elf classes. De CP representeert in persoon het toezien van de classicale vergadering door gemeenten en ambtsdragers te herinneren aan waar de kerk voor staat: het evangelie, de geloofsgemeenschap, het diaconaat en de roeping en zending. Zij dragen mede zorg voor het geestelijk welzijn van de predikanten en kerkelijk werkers en bemoedigen hen met het oog op hun roeping.²⁸

In het verlengde hiervan komt de vraag op of en hoe nu de CP in situaties van grensoverschrijdend gedrag waarbij (met name) pastorale professionals betrokken zijn, een inbreng kan of moet hebben. Een antwoord hierop is niet eenvoudig te geven, mede vanwege de complexe materie. Voorkomen moet worden, dat de CP in conflicterende rollen terecht komt. Welke taken zijn specifiek voor de CP? Deze heeft verantwoordelijkheid als lid van het Breed Moderamen van de Classi-

²⁶ vgl. GR 11 kerkelijke rechtspraak, artikel 16 en 17

²⁷ Ord. 10, artikel 1.1.

²⁸ zie *Leve de classis, handboek voor de classicale vergaderingen van de Protestantse Kerk in Nederland*, pag. 7 e.v.

cale Vergadering (BMCV), bijv. rond het verlenen van een vrijstelling (Ord. 3-19) en heeft als taak zodanig procedures op te starten. De CP kan degene zijn, bij wie de melding binnenkomt; naarmate deze meer vertrouwd raakt in de classis, wordt de kans hierop groter. Er is een pastoraal en collegiaal element, waarmee rekening gehouden moet worden. En er is het contact met (de voorzitter van) het classicaal visitatiecollege.

Dit alles vraagt om nadere doordenking.

Tenslotte een praktisch punt: in de in 4.1. en 4.2. besproken protocollen worden enkele kerkelijke instanties bij name genoemd, de classispredikant ontbreekt hierbij nog.

Het kan ook tot de pastorale taak van de CP behoren om met professionals contact te zoeken over signalen die de CP over hen bereiken, bijv. over een (te) amicale manier van omgaan met gemeenteleden. Zo wordt iemand de mogelijkheid geboden om het gedrag te wijzigen. Daarnaast kan de CP - met het oog op preventie en perspectief - tijdens de bezoeken aan gemeenten een cultuur stimuleren van bewustwording en openheid rond het thema misbruik van macht en vertrouwen, inclusief seksuele grensoverschrijding.

Overigens past het thema 'afstand en nabijheid' in het pastoraat 'naadloos' bij de gesprekken die jaarlijks vanuit de kerkenraad met predikant en/of kerkelijk werker worden gehouden.

Conclusie:

- Het protocol voor gemeenten bevat nog geen hoofdstuk over hoe om te gaan met slachtoffers. Dit aspect kan in de komende tijd vanuit de opgedane ervaringen nader worden belicht.
- Protocollen daderbeleid dienen op basis van praktijkervaringen te worden geëvalueerd en bijgesteld, met inbegrip van het formuleren van daderbeleid voor niet-ambtsdragers.
- De taken van de in 2018 aangestelde classispredikanten, gericht op geestelijk leiderschap, dienen nader te worden omschreven met betrekking tot preventie, protocol en procedure en ook perspectief, waarbij aandacht moet zijn voor de afbakening ten opzichte van onder andere de colleges voor visitatie.

Hoofdstuk 5 Procedure

Hierna worden enkele aspecten belicht van een kerkelijke rechtsgang bij een classicaal college voor het opzicht (CCO) en eventueel het generaal college voor het opzicht (GCO) als beroepsinstantie.

5.1. KLACHT EN VERKLARING TER ZITTING

Wanneer een beschuldiging wordt geuit, zoals bedoeld in ord. 10, dan kan deze worden doorgeleid naar een CCO, de onafhankelijke kerkelijke tuchtrechter. Dat houdt in, dat elk CvO de uitgangspunten van onafhankelijkheid, eerlijkheid, onpartijdigheid, hoor en wederhoor in acht neemt. Beslissingen van een CvO moeten worden gemotiveerd en worden gedragen door daaraan ten grondslag gelegde feiten.

Het komt relatief weinig tot een kerkelijke tuchtprocedure, in relatie tot het aantal meldingen. De voor de werkgroep beschikbare jaarverslagen van het GCO over de periode 2007-2017 geven enig inzicht in de aantallen tuchtzaken inzake seksueel misbruik in pastorale relaties, de ingeschakelde CCO's en de aangeklaagden. Het gaat om 24 aangebrachte zaken in tien jaar. Regelmatig worden meldingen gedaan via Meldpunt SMPR, gemiddeld tien per jaar. Gemiddeld twee tot drie van de tien meldingen resulteren dus in een formeel ingediende klacht (bezwaar) of een vraag om onderzoek te doen, hetzij door degene die grensoverschrijding meemaakt(e), hetzij door een kerkenraad of andere kerkelijke instantie.

Het relatief lage aantal tuchtprocedures houdt mede verband met aarzelingen bij benadeelden voor een procedure, waarbij zij bijvoorbeeld tijdens een zitting persoonlijk een verklaring moeten uitspreken. Soms speelt ook loyaliteit mee ten aanzien van degene die de grens van integriteit heeft overschreden. Schaamte en schuldgevoel spelen ook een grote rol. Dat is begrijpelijk, maar de schaduwkant is dat de zuiverende werking van het opzicht voor de kerk op het tweede plan komt.

En die functie moet niet worden onderschat.

Wanneer minderjarigen met seksueel misbruik worden geconfronteerd wordt altijd - volgens protocol - aangifte gedaan bij de politie. In de kerkorde is geregeld hoe een CCO omgaat met de klacht wanneer politie en justitie hierin ook zijn betrokken.

5.2. ERVARINGEN

In de kerkorde²⁹ staan aanwijzingen voor procedures bij het CCO en GCO wanneer het om een beschuldiging van seksueel misbruik gaat. Zo moeten twee deskundigen op het gebied van gedragingen betreffende seksueel misbruik van pastorale en gezagsrelaties aan het college worden toegevoegd en kan de klagende partij verzoeken om apart in kleinere kring te worden gehoord. Dit om rechtstreekse confrontatie met de pleger te voorkomen. Beide partijen kunnen zich laten vergezellen door een raadsman of -vrouw. De aangeklaagde, voor wie de loopbaan op het spel kan staan, laat zich in de regel bijstaan door een geschoolde jurist. Degene die de klacht heeft ingebracht wordt doorgaans begeleid door een ervaren vertrouwenspersoon; deze is evenwel geen jurist. Het komt nogal eens voor dat de klaagster de vakjuridische inzet van de 'tegenpartij' - ook in de aanloop naar de zitting - als intimiderend ervaart en daartegen niet veel verweer heeft en de vertrouwenspersoon evenmin. Zo kan het lijken op een 'ongelijke strijd'. In dit kader kan de vraag worden gesteld wat de beste benadering is als het gaat om de raadslieden: óf beide partijen professionele juridische bijstand, óf geen van beide. Daarbij moet bedacht worden dat de kerk tot nu toe geen gefinancierde rechtsbijstand kent. En verder hierop doordenkend: hoe verhouden tucht- en arbeidsrecht zich in de onderhavige procedure eigenlijk tot elkaar?

Hoe dan ook: het college is erop gericht tijdens de zitting betrokkenen zoveel mogelijk zelf aan het

29 GRKR 11, artikel 17

woord te laten en tot hun recht te laten komen. De kerkelijke rechter treedt zo in onafhankelijkheid en gericht op waarheidsvinding in de casus de betrokkenen tegemoet. Want bij zowel klager als aangeklaagde moet na afloop het gevoel aanwezig zijn dat recht is gedaan, zowel ter zitting als middels de uitspraak.

In dit verband kan nog worden vermeld, dat de BNP in 2016 in een notitie de procedure waarbij de leden van het CCO de rol van zowel onderzoeker, aanklager als rechter vervullen, aan de orde heeft gesteld. Deze notitie kan bij de nadere uitwerking van deze evaluatie worden betrokken.

Nog andere items zijn vanuit classicale colleges aangedragen, sommige gaan over details die in het kader van deze evaluatieve rapportage te ver voeren, ze kunnen in een volgend stadium worden ingebracht. Een aantal voor nu relevante punten volgen hieronder.

- Zo hebben sommige CCO's tot nu toe weinig of geen tuchtprocedures van deze aard voorgelegd gekregen. En dus is er bij de betreffende leden nauwelijks ervaring aanwezig. Dat kan als een juridische handicap worden ervaren en wellicht leiden tot een verschillende uitspraak in vergelijkbare gevallen.
- Aangezien er (nog) geen jurisprudentie over de achterliggende jaren voorhanden is, kunnen eerdere situaties niet worden benut tijdens de zitting en het voorbereiden van een uitspraak. Waarbij nog wel kan worden aangetekend, dat elk geval uniek is.
- Soms duren procedures (te) lang; het wachten op een uitspraak is voor alle betrokkenen belastend. Dit heeft onder andere te maken met het feit dat de colleges grotendeels uit vrijwilligers bestaan die hun werkagenda moeten vrijspelen.
- En het kost soms moeite om op korte termijn collegeleden te vinden, die voldoende distantie tot de betrokkenen hebben; ook de verplichte aanwezigheid van twee deskundigen kan tot vertraging leiden.
- Ten slotte laat de communicatie vanuit het college over het verloop van de zaak soms te wensen over.

Dergelijke ervaringen kunnen bij betrokkenen overkomen als een minder respectvolle bejegening, ook al is dit zeker niet de bedoeling.

Een belangrijke suggestie tot verbetering komt mede uit het veld. Vanuit de kring van juridisch adviseurs van CCO's wordt gesuggereerd om te komen tot een interclassicaal college of kamer, die uitsluitend zaken van seksueel misbruik behandelt. De leden komen zo mogelijk uit alle CCO's; ze hebben al enige ervaring met deze zaken en kunnen hun expertise uitbreiden. Zo'n interclassicale opzet biedt voordelen: er kan een maandelijks zittingsdag worden vastgesteld (al dan niet op wisselende locaties), de procedure kan met voortvarendheid worden gevoerd, met een uitspraak binnen afzienbare termijn. En de communicatie met betrokkenen is steeds in dezelfde hand.

Het belang van beschikbare jurisprudentie is evident. Aangezien het om een grote hoeveelheid werk gaat, die gespecialiseerde inzet vraagt - die naar verwachting niet door medewerkers van de dienstenorganisatie op korte termijn kan worden gerealiseerd - is de instelling van een soort werkgroep voor kerkelijke rechtspraak, bestaande uit vrijwilligers, een redelijk alternatief.

Ten slotte: het is al mogelijk gebleken de hearing technisch te perfectioneren, zodat klagende en aangeklaagde in aparte ruimten elkaars reacties direct kunnen horen, maar geen directe confrontatie hoeven aan te gaan. Dit bevordert de transparantie tijdens de zitting en maakt aparte verslaglegging en wederzijdse accordering overbodig. Ook dit helpt om de procedure te bekorten.

5.3. EEN TUCHTMAATREGEL - EN DAN?

"En dan nog iets: hij is destijds geschorst voor onbepaalde tijd, en moest therapie/begeleiding ondergaan en supervisie. Maar hij heeft eigenlijk meteen ander werk gezocht en werkt nu buiten de kerk opnieuw met zeer kwetsbare mensen.

En dat voelt helemaal niet goed. Kan dat zo maar? En kan de kerk daar iets aan doen?"³⁰

³⁰ citaat, uitgesproken bij de presentatie van de Verkennende notitie aan de Generale Synode, 26 april 2019

Nog een aspect van de procedure vraagt om evaluatie. Het wordt beschreven in het citaat hierboven.

De praktijk wijst uit, dat een dader na een uitspraak nogal eens niet de weg gaat richting de delegatie BCGA. En zich daarmee dus niet onderwerpt aan de uitspraak van het tuchtcollege en evenmin actie onderneemt om opnieuw voor het ambt geschikt verklaard te worden. Men zoekt en vindt dan een werkring buiten de kerk. Soms in de buurt, soms op afstand van de gemeente waar het misbruik heeft plaatsgevonden. In het verlengde van studie en ervaring is dat veelal een functie waarin opnieuw contact is met kwetsbare mensen zonder dat gewerkt is aan inzicht in het eigen gedrag.

Deze handelwijze roept vragen op; bij de bena-deelden, maar ook bij anderen. Kan dat zomaar? En kan de kerk daar iets aan doen? Het antwoord is: weinig. Het enige dat de kerk kan doen, is verzoeken om referenties van werkgevers buiten de kerk niet honoreren. Dat wil zeggen, schriftelijk melden dat geen referenties gegeven kunnen worden. Doorgaans is dit het signaal, dat er 'iets met de betrokken kandidaat aan de hand' is. Een dergelijk signaal kan de kerk afgeven. Dit kan vrij eenvoudig gebeuren met een up to date kerkelijke registratie. In het verlengde hiervan past een brede en regelmatig herhaalde publicatie van de mogelijkheid om referenties over een kandidaat te vragen bij het moderamen GS. Werkgevers buiten de kerk kunnen op deze registratie een beroep doen, wanneer (voormalig) predikanten of kerkelijk werkers op een functie buiten de kerk reflecteren. Ook kerkenraden zouden hiervan bij beroepings- en benoemingswerk gebruik kunnen maken.

Conclusie:

- Er wordt nogal eens een 'inequality of arms' ervaren in tuchtprocedures met betrekking tot seksueel misbruik in pastorale en gezagsrelaties, wanneer de aangeklaagde wordt vergezeld door een advocaat en de klagende partij niet. De vraag kan worden gesteld of deze ervaring in de huidige procesgang voldoende wordt gehonoreerd.
- Er zijn waarnemingen, dat uitspraken van colleges variëren - bij vergelijkbare gevallen - in zwaarte van de tuchtmaatregel. Dit kan onder andere te maken hebben met het feit, dat geen jurisprudentie beschikbaar is aan de hand waarvan de colleges hun uitspraken kunnen staven.
- Gegevens vanuit het GCO tonen aan, dat vijf van de toenmalige acht regionale colleges in de achterliggende jaren nauwelijks zaken betreffende seksueel misbruik behandeld hebben. Dit heeft tot gevolg, dat men met dergelijke zaken nauwelijks ervaring heeft kunnen opdoen.
- Dit pleit voor het inrichten van een interclassicaal college of interclassicale kamer. Deze behandelt uitsluitend zaken van seksueel misbruik in pastorale of gezagsrelaties.
- Daders kunnen zich onttrekken aan de uitspraak van het opzichtcollege door een werkring buiten de kerk te zoeken.

Hoofdstuk 6 Perspectief

6.1. VEILIGE RUIMTE

Onderzoek uit 2014³¹ toont aan dat geweld tegen vrouwen veel voorkomt in Nederland: 45% heeft sinds hun 15e jaar ooit een vorm van fysiek of seksueel geweld meegemaakt. De peiling van Tear onder christenen in Nederland wijst uit dat 46% van de vrouwelijke respondenten aangeeft hiermee ooit te maken te hebben gehad. Hiermee wordt het vermoeden bevestigd, dat huiselijk geweld in kerkelijke kring net zoveel voorkomt als de algemene onderzoekscijfers Nederland-breed aangeven. Al eerder in deze evaluatie is geconstateerd dat andere vormen van machtsmisbruik, zoals incest, in de afgelopen jaren (te) weinig in beeld zijn gebleven. En dat terwijl cijfers uitwijzen, dat de meeste situaties van seksueel misbruik plaatsvinden in huiselijke kring. Zo heeft 7% van de Nederlandse mannen te maken met seksueel geweld in huiselijke kring. Het taboe hierop is nog groter dan bij situaties waarin vrouwen slachtoffer zijn. Ook is bekend dat misbruik binnen familierelaties gemiddeld veel langer duurt dan daarbuiten. Incest is daarmee expliciet een familieprobleem, waarover heel lang gezwegen wordt. En als het misbruik toch openbaar wordt, ontstaat er binnen families een heel ingewikkelde dynamiek. Wanneer dit alles zich bovendien afspeelt binnen een kerkelijke gemeente, leidt dit tot een extra complexe, pastoraal zeer delicate situatie.

‘Hoe kan de Protestantse Kerk een veilige ruimte zijn voor mensen met een ervaring van seksuele grensoverschrijding en geweld die gehoord en gekend willen worden in de geloofsgemeenschap van de kerk en hoe kan die veilige ruimte een deel worden van de cultuur van de kerk?’

Deze vraag staat centraal in de eerste fase van het onderzoek van de projectgroep Veilige Ruimte. Hiervoor zijn vijftien leden van de Protestantse

Kerk die grensoverschrijdend misbruik hebben ervaren, geïnterviewd - waaronder één man. Uit hun reacties kunnen meerdere thema's worden afgeleid, verbonden met het principe van de onomwonden keuze voor het slachtoffer. Ze zijn van groot belang voor beantwoording van de vraag hoe de kerk voor hen en hun ervaringsgenoten een veilige ruimte kan zijn, dan wel worden.

De vijf voornaamste thema's kunnen als volgt worden samengevat:

1. Streven naar een cultuur van openheid, zodat in de kerk het thema lichamelijke met alles wat daarmee verbonden is, bespreekbaar is. Zo'n cultuur houdt bijvoorbeeld in: inclusief taalgebruik tijdens kerkdiensten, gebedsintenties over deze thematiek, aandacht voor woordkeuze in liederen en het opzetten van programma's van vorming en pastorale toerusting. Het gaat vooral om de terreinen van eredienst, kringwerk en pastoraat, maar ook jeugdwerk. Het vraagt om een integrale aanpak en kan niet zonder een andere houding, een andere stijl van gemeentelieven, kortweg aangeduid als: een andere cultuur.
2. Het slachtoffer serieus nemen. Het slachtoffer mag bepalen wat wenselijk is, zowel in het aangaan van een procedure, als in de toepassing van geloofswaarden als vergeving en verzoening in haar of zijn situatie. Samengevat: het gaat om erkennen - en dus niet bagatelliseren.
3. Als voorganger weten wat je wel en niet kunt, waar de grenzen van je competenties liggen. Een voorganger die denkt met een enkel pastoraal gesprek 'het probleem' verholpen te hebben, richt schade aan. Doorverwijzing naar een gespecialiseerde pastor en/of hulpverlener kan heilzaam zijn en voorkomt een niet-professionele aanpak. Uiteraard vraagt dit om het serieus nemen van het slachtoffer daarbij.

31 Agency for Fundamental Rights (FRA) Bron: Krikken-Hoogendoorn, D.E. *Geweld tegen vrouwen in beeld: een peiling onder christenen in Nederland. 2018 Tear en Buro Relief*

4. Inzicht hebben in de dynamiek van belangen en macht. Elke groep kent mechanismen om de bestaande situatie te handhaven en bezwarende feiten daartegen weg te werken. Consequent verzwijgen van de daden van een pleger of juist het beroddelen en noemen van namen van slachtoffers is een afschuwelijke vorm van macht binnen een geloofsgemeenschap. Sommige plegers van seksueel misbruik beschikken over sterk manipulatieve vaardigheden en weten die ook binnen de kerk voor hen gunstig in te zetten. Daarnaast zijn er soms ook gevoelens van loyaliteit van slachtoffer tot pleger, die schuld of schaamte wekken en daarmee een element in het krachtenveld vormen.
5. Objectieve consequenties verbinden aan goede intenties. Niets is zo erg als beloften die worden gedaan, maar waar niemand meer op terugkomt. Woorden moeten niet het gebrek aan daadkracht maskeren, maar toeleiden naar een breed gedragen praktijk van veilig handelen.

Op basis van de evaluatie van Schuilplaats? worden nieuwe beleidsvoornemens geformuleerd. Deze zullen gericht dienen te zijn op de groep slachtoffers van seksueel misbruik in pastorale relaties en daarnaast op hen die seksueel misbruik in overige relaties zoals incest en huiselijk geweld ervaren. Dat wat nodig is om de veilige ruimte in de kerk te vergroten, is immers op alle vormen van misbruik van macht en vertrouwen met een seksuele component van toepassing. Met alle complicaties vandien.

Om het principe van 'onomwonden kiezen voor het slachtoffer' vast te houden, is expliciet beleid nodig, gericht op de (pastorale) nazorg voor slachtoffers, om hen een route naar herstel te helpen inslaan, in het besef dat dit een langdurig traject kan zijn. Dat kan gericht zijn op het leven na een procedure met uitspraak c.q. tuchtmaatregel. Maar ook op de situatie, waarin het slachtoffer heeft besloten 'er geen werk van te maken'. Zo kan aan de vrijblijvendheid van gemeenten en individuele kerkleden voorbij worden gekomen.

Tenslotte: al eerder in deze evaluatie is aangegeven dat het voor mensen die, in welke vorm ook, seksuele grensoverschrijding (hebben) ervaren heel moeilijk, zo niet onmogelijk, kan zijn om lid te blijven in de gemeenschap waar het misbruik heeft plaatsgevonden. Of van welke kerkelijke gemeente ook maar. Dat kan te maken hebben met de bejegening door leden van de gemeente. Men kan zich afvragen of het na zulke pijnlijke ervaringen überhaupt mogelijk is om in dezelfde gemeenschap te blijven functioneren. Is afstand nemen dan juist niet heilzaam? Waarbij wel aangetekend moet worden, dat de achterblijvende gemeenschap een rol kan hebben om 'in vrede' te kunnen vertrekken. En dan is nog niet gesproken over de indringende vragen die samenhangen met geloof en gelovig leven in situaties dat 'God de Vader niet meer veilig is'. En evenmin over de pastorale expertise die nodig is om hierbij begeleiding te kunnen geven³². Waarbij een lange adem vereist is.

Hoe het ook zij: gelukkig zijn er ook positieve verhalen te vertellen, zoals blijkt uit het volgende persoonlijke relaas.³³

"Het is nu twintig jaar geleden, maar ik weet nog hoe ik me voelde in de dagen dat we met elkaar een klacht hadden ingediend, 'de vrouwen van de dominee'. Ik werkte op een school, en ik zag hoe de mensen naar me keken, en voelde hoe ze over me praatten. Mensen draaiden zich van me af. Ik durfde mijn klas niet meer naar het hek te brengen, zoals gebruikelijk was aan het eind van de schooldag. Ik vertelde het aan mijn directeur: Ik ben een van die vrouwen. En ik ga niet meer naar het hek. Maar mijn directeur zei: Jij gaat vandaag met opgeheven hoofd dat schoolplein op. Jou valt niets te verwijten, jou treft geen blaam. Je brengt gewoon de kinderen naar het hek. En als het nodig is, dan loop ik naast je! Ik ben gegaan.

³² zie: SMPR, *Doen wat je doen moet. Een werkboek voor predikanten die gemeenteleden begeleiden bij het verwerken van seksueel misbruik in een pastorale of gezagsrelatie.* (2008)

³³ citaat, uitgesproken bij de presentatie van de Verkennende notitie aan de Generale Synode, 26 april 2019

Bibberend van binnen, maar met opgeheven hoofd. Alleen. Met de directeur in de gang. Je weet niet half hoe goed dat voor mij is geweest. Iemand die vierkant achter mij stond. Zo zijn er meer geweest. Zij hebben mij er doorheen geholpen. Maar nog, nog zijn er mensen in het dorp die mij niet groeten en wegstijven als ze me zien. Als er een school-en-kerkdienst is, doe ik gewoon mee. Maar ik zou er uit mezelf nooit meer naar de kerk willen gaan. We zijn verhuisd naar een buurdorp, en daar ben ik voorzitter van de kerkenraad geworden. Ik heb de gemeente door een intensief SoW-proces geloodst. Ja, daar ben ik wel trots op. En dankbaar voor! God heeft het ten goede gekeerd. "

6.2. EEN CULTUUR OM TROTS OP TE ZIJN

Wat kan het perspectief zijn voor een kerk in ontwikkeling, zoals de Protestantse Kerk in Nederland, die onomwonden wil blijven kiezen voor het slachtoffer? In de afgelopen twintig jaren is op vele terreinen grote inzet getoond - met groot resultaat. Maar het kan nog beter, meer veranderd en plaatselijk geïntegreerd, zodat de principiële keuze vóór het slachtoffer nog krachtiger in praktijk kan worden gebracht. Zoals: samen leren om zo'n kwetsbaar en beladen onderwerp bespreekbaar te maken, zodat het taboe en de stilte worden doorbroken. En transparant en alert handelen, zodat de doofpot geen kans krijgt. Ook dit is onderdeel van de lerende gemeente. Op diverse niveaus vergt dit concrete inzet. Om te beginnen bij de opleidingen voor predikant, pionier en kerkelijk werker, in de nascholing (verplicht en permanent) van alle professionals via hogescholen en universiteiten en voor vrijwilligers via cursussen van de Protestantse Kerk, inclusief de toerusting voor hen die actief zijn in jeugd- en jongerenwerk. Thema's als de balans tussen afstand en nabijheid, de grenzen van persoonlijke professionaliteit leren kennen en durven doorverwijzen, bezinning op het fenomeen macht, diversiteit in reacties van vrouwen en mannen en gelijkwaardigheid (gender) en ambtsgeheim staan dan op de agenda.

Naast opleiding en toerusting is er de dagelijkse praktijk van het gemeentelieven. Het aanleren van een grondhouding van inlevingsvermogen, toewijding en de moed om tot handelen te komen - als een tweede natuur - vraagt veel van kerkenraad en voorganger. En dan gaat het niet zozeer om het organiseren van meer activiteiten, maar wel om het ontwikkelen van een 'tweede natuur'. Kortweg: niet meer, maar anders. Elke gemeente heeft hierin een eigen verantwoordelijkheid, die nooit ophoudt. Nieuwe ambtsdragers kunnen op dit thema geïnstrueerd worden en het protocol voor gemeenten leren kennen. In het ringverband kunnen gemeenten elkaar hierin terzijde staan. Het onderwerp kan voor klassicale ontmoetingen worden geagendeerd, mede op initiatief van de classispredikant.

Vanuit de landelijke kerk kan in dit proces van bewustwording en cultuuraanpassing de helpende hand worden geboden. Ondersteunen met schriftelijke en digitale handreikingen is mogelijk, evenals verwijzen naar persoonlijke begeleiding. Daaraan wordt al gewerkt en het is van belang hierin energie te blijven steken. Ook kan de landelijke kerk iets betekenen op het terrein van communicatie. Heel concreet: rond crisiscommunicatie bij seksueel misbruik in pastorale relaties zijn algemene richtlijnen beschikbaar. En regelmatig kunnen items over deze thematiek worden opgenomen in nieuwsbrieven en op de site. Regelmatig delen van expertise ligt voor de hand. Dit kan worden opgenomen in de portefeuille van de specialist Veilige gemeente.

Als het lukt om een cultuur van transparantie, gelijkwaardigheid en adequaat denken en handelen te bevorderen, kan de kerk als geheel hier trots op zijn. Zo kan zij de voorbeeldfunctie binnen en buiten de kerk oppakken.

Conclusie:

Het streven van de kerk op zowel landelijk, classicaal als plaatselijk niveau moet erop gericht zijn veiligheid te bewerkstelligen. Dit vereist niet minder dan een cultuuromslag. Dat betekent vooral een geloofshouding inoefenen, gericht op een veilig klimaat voor gemeenteleden in het algemeen en voor hen die grensoverschrijdend gedrag (hebben) ervaren, in het bijzonder.

Aanbevelingen

De hoofdstukken 2 t/m 6 zijn afgesloten met conclusies. Op basis hiervan worden nu tien aanbevelingen aan de synode voorgelegd.

Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de synode de in 1999 gedane uitspraken bevestigt:

- seksueel misbruik is zonde; kwaad in Gods ogen en onrecht tegenover de medemens
- de kerk dient onomwonden te kiezen voor de slachtoffers van seksueel misbruik.

1. Gemeenten te stimuleren te komen tot plaatselijk beleid over veilig omgaan met elkaar. In dat beleid past de verplichte aanstelling van gekwalificeerde vertrouwenspersonen per gemeente of per ring van gemeenten, het met aandacht selecteren van vrijwilligers en het hanteren van een gedragscode;
2. Te komen tot de verplichting om een VOG te overleggen, gericht op de aan gemeenten verbonden predikanten en kerkelijk werkers en voor vrijwilligers/ambtsdragers die met kwetsbare mensen werken of leidinggevende taken hebben;
3. Te komen tot evaluatie van de protocollen die behoren bij de nota 'het ambt na een tuchtmaatregel' samen met betrokken instanties, waaronder de BCGA;
4. Te komen tot uitwerking van de taken die in het kader van het onderwerp van deze evaluatie aan de classispredikant kunnen worden toevertrouwd;
5. Te komen tot verbetering van de tuchtprocedure met betrekking tot seksueel misbruik in pastorale en gezagsrelaties, waaronder de realisatie van een 'interclassicaal college (of kamer)' voor deze specifieke zaken - in samenspraak met de classicaal colleges voor het opzicht en het generale college voor de kerkorde en te komen tot beleid over de omgang met slachtoffers tijdens en na een procedure bij een college voor het opzicht;
6. Te komen tot uitwerking van de jurisprudentie inzake tuchtspraken met betrekking tot seksueel misbruik in pastorale en gezagsrelaties, ten dienste van de kwaliteit van het kerkelijk opzicht;
7. Te komen tot publieke bekendheid van de mogelijkheid dat derden referenties kunnen opvragen bij de kerk (het moderamen, c.q. de afdeling Kerk en Werk van de dienstenorganisatie), indien zij een (voormalig) predikant of kerkelijk werker een dienstverband willen aanbieden;
8. Een cultuur van openheid binnen de kerk te bevorderen, zodat slachtoffers van seksueel misbruik in pastorale relaties, slachtoffers van incest en ander seksueel geweld ervaren dat zij gekend en erkend worden, met inbegrip van het formuleren van aanwijzingen voor nazorg van slachtoffers;
9. Zorg te dragen voor voortgaande theologische bezinning en leren in de gemeente rond thema's die betrekking hebben op macht en seksueel misbruik, mede in overleg met de opleidingen;
10. Te komen tot een vijfjaarlijkse evaluatie van het kerkelijk beleid inzake seksueel misbruik.

Nawoord

Aan het einde van deze evaluatie, rest een woord van hartelijke dank aan allen die hun zeer gewaardeerde medewerking aan deze evaluatie hebben verleend.

Zij hebben daarmee niet alleen de leden van de projectgroep ondersteund, maar zeker ook de kerk gediend. En daarmee zijn ook zij van betekenis voor allen aan wie deze evaluatie is gewijd.

Utrecht/Heerlen, september 2019

DE PROJECTGROEP:

Sophie Bloemert	interimpredikant, projectleider evaluatie
Lenny van den Brink	coördinator meldpunt SMPR en verbindend specialist Veilige Gemeente dienstenorganisatie
Harm Dane	voormalig beleidsmedewerker dienstenorganisatie
Els Deenen	gemeentebegeleider meldpunt SMPR
Riek van Haeringen	gemeentebegeleider meldpunt SMPR
Theo Hettema	wetenschappelijk beleidsmedewerker pastoraat dienstenorganisatie
Gijs de Jong	bureau juridische zaken dienstenorganisatie

Bijlagen

LIJST VAN AFKORTINGEN EN BEGRIPPEN

BCGA	Beoordelingscommissie voor de geschiktheid voor het ambt
BMCV	Breed moderamen van de classicale vergadering
BNP	Bond van Nederlandse predikanten
CCO	Classicaal college voor het opzicht
CCV	Classicaal college voor de visitatie
CP	Classispredikant
CV	Classicale vergadering
CvO	College van opzicht (hetzij een CCO, hetzij het GCO)
deskundige	Een deskundige als bedoeld in GRKR 11, art. 17-3
GCO	Generaal college voor het opzicht
GCKO	Generaal college voor de kerkorde
GCV	Generaal college voor de visitatie
GR	Generale Regeling
GRKR	Generale regeling kerkelijke rechtspraak
GS	Generale synode
KW	Kerkelijk werker
melding	Mondelinge of schriftelijke mededeling aan de kerkenraad (of een kerkenraadslid) betreffende seksueel misbruik. De melder verwacht dat de melding gevolgen heeft, maar dient (nog) geen klacht in
PThU	Protestantse Theologische Universiteit
RCV	Regionaal college voor de visitatie (voor 1 mei 2018)
SMPR	Interkerkelijk samenwerkingsverband en meldpunt seksueel misbruik in pastorale relaties
VOG	Verklaring omtrent gedrag
VPSG	Vrouwen Pastoraat Seksualiteit Geweld, nu: Stichting voor advies en ondersteuning bij seksueel geweld, godsdienst en zingeving
VU	Vrije Universiteit

LIJST VAN GERAADPLEEGDE PERSONEN

- drs. H. Bakker, Movisie
- dr. C. van den Berg-Seiffert, PThU
- dr. R. Beurmanjer, begeleider trainingen slachtoffers
- prof. dr. Th. Boer, PThU
- dhr. B. Broers, CNV Kerk & Ideëel (kerkelijk werkers)
- mr. J. Catsburg, juridisch adviseur CCO
- mw. S. van Delden, voormalig coördinator SMPR
- drs. W.J. Deetman, voorzitter onderzoekscommissie seksueel misbruik van minderjarigen in de rooms-katholieke kerk
- ds. J. Deenik-Moolhuizen, deskundige CCO
- dhr. J. Dekkers, plaatselijk ambtsdrager
- mw. M. Engelenburg, BCGA-delegatie
- dr. H. Evers, GCKO

- mr. A. Flikweert, GCKO
- prof. dr. R.R. Ganzevoort, VU
- mw. L. Geluk-van Amerongen, vertrouwenspersoon SMPR
- drs. M.C. Hansen-Couturier, PThU
- dhr. J. de Hoogh, BCGA-delegatie
- mr. drs. W. de Jong, RCV
- mr. J.S. van der Kolk, juridisch adviseur CCO
- ds. D. Looijen, CCV
- drs. M. Meerburg, voormalig lid IBO-SMPR namens Protestantse Kerk
- ds. G. van Meijeren, CP
- dr. J.N. Meulink-Korf, deskundige CCO
- mw. B.J.A. de Mooij, RCV
- ds. J. Nijboer, verbindend specialist Pioniersplekken
- drs. Th. Overbeeke, PThU
- ds. T. Plattje, vertrouwenspersoon SMPR
- mw. P. Robbers-van Berkel, voormalig coördinator SMPR
- ds. H. Smeets, RCV
- mr. E. Standhardt-Jonkers, GCO
- ds. B. Trouwborst, GCO
- ds. R. Veenstra, gemeentepredikant
- dr. A.L. Veerman, gemeentepredikant
- drs. J. E. Veerman-Renkema, stichting Kunst uit geweld
- ds. W.T.V. Verhoeven, CP
- ds. mr. J.W. Verwijs, BNP
- drs. N.C. van der Voet, Christelijke Hogeschool Ede
- ds. J. van der Werf, VPSG
- prof. dr. H.E. Zorgdrager, PThU
- ds. R.G. van der Zwan, RCV

LITERATUURLIJST

- Balk-van Rossum, A.W. (2017) De rol van godsbeelden in de levensverhalen van vrouwen met een incestervaring. Ede: Printservice
- Berg-Seiffert, van den C. (2015) Ik sta erbuiten - maar ik sta wel te kijken. De relationele dynamiek in geloofsgemeenschappen na seksuele grensoverschrijding in een pastorale relatie vanuit het perspectief van primaire slachtoffers. Zoetermeer: Boekencentrum
- Handelingen, tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap, 2018/3 #MeToo. Utrecht: Uitgeverij Kok ten Have BV
- Hansen-Couturier, M.C. (2017) Vergeef ons onze schuld, zoals ook wij anderen hun schuld vergeven? Een feministisch-theologisch onderzoek naar de (on)mogelijkheid van vergeving bij seksueel misbruik in pastorale relaties. Masterthesis PThU
- Krikken-Hoogendoorn, D.E. (2018) Geweld tegen vrouwen in beeld: een peiling onder christenen in Nederland. Tear en Buro Relief
- Overbeeke, Th. (2019) Struikelblokken op de weg naar verzoening? Een systematisch theologische visie ten behoeve van de zorg voor een dader van seksueel misbruik in een pastorale of gezagsrelatie. Masterthesis PThU
- Protestantse Kerk in Nederland, Huiselijk geweld. Handreiking voor het pastoraat (2010)
- Protestantse Kerk in Nederland, Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg (2016)

- Samen-op-Weg kerken, Geschonden lichaam, pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld, uitgegeven door de synoden van de NHK, GKN en ELK, Utrecht: Boekencentrum (1999).
- Samen-op-weg kerken, Schuilplaats in de wildernis? Nota over kerkelijk beleid rond seksueel misbruik (1999).
- Schenderling, J. (2008) Beroepsethiek voor pastores. Budel: Damon
- SMPR, Doen wat je doen moet. Een werkboek voor predikanten die gemeenteleden begeleiden bij het verwerken van seksueel misbruik in een pastorale of gezagsrelatie. (2008)
- Veerman, A.L. (2005) Ontredderd. Het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd. Zoetermeer: Boekencentrum
- Zorgdrager, H.E. (2019) Tussen Hooglied en #MeToo - een publiek-theologische bijdrage aan het debat over seksualiteit. Rede uitgesproken tijdens de dies natalis van de Protestantse Theologische Universiteit.

Protestantse Kerk

Protestantse Kerk

Postbus 8504

3503 RM Utrecht

www.protestantsekerk.nl